

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРІОГРАФІЧНІ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. АРХЕОЛОГІЯ СУМЩИНИ

Михайліченко Микола Анатолійович
кандидат історичних наук, старший
викладач кафедри державно-правових
дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного
університету (м. Суми)

ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ТЕРИТОРІЇ МІСЬКОГО КЛАДОВИЩА М. СУМИ: ДО ПИТАННЯ ОБЛІКУ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ

Міське (Петропавлівське) кладовище¹⁷ – один з найстаріших некрополів Сум. На його території розташовано: одна пам'ятка архітектури національного значення (церква св. Петра і Павла), дві пам'ятки монументального мистецтва національного значення (скульптури роботи Аристида Круазі на могилах Івана Герасимовича та Зінаїди Павлівни Харитоненків), одна пам'ятка архітектури місцевого значення (склеп-піраміда), дві пам'ятки історії та монументального мистецтва місцевого значення (могили Дмитра Івановича та Миколи Олексійовича Суханових), тридцять три пам'ятки історії місцевого значення (братні могили загиблих в роки революції 1917–1921 рр.; братні та окремі поховання воїнів, загиблих у Другій світовій війні; братня могила жертв нацизму; поховання загиблих у Афганській війні 1979–1989 рр.; могили Героїв Радянського Союзу та Повних кавалерів ордону Слави, воєначальників, видатних діячів культури) [1].

Водночас, могили багатьох видатних сум'ян наразі не мають статусу пам'яток культурної спадщини. Така ситуація частково виправлена шляхом внесення до *«Зводу пам'яток історії та культури України»* (що хоча і є фаховим, науковим визнанням того чи іншого об'єкта пам'яткою, однак не означає автоматичного набуття відповідного офіційного статусу). Так, до *«Зводу»* як пам'ятки історії внесені могили Героїв Радянського Союзу Івана Мойсейовича Германа, Андрія Івановича Труда та Леоніда Євдокимовича Полякова, Героя Соціалістичної Праці Горпини Антонівни Пармузіної,

¹⁷ Назва «Міське» фігурує у низці офіційних документів, зокрема у рішенні Сумської міської ради від 03 березня 2015 року № 4109-МР «Про внесення змін до рішення Сумської міської ради від 28 листопада 2007 року № 973-МР “Про порядок утримання кладовищ та функціонування місць поховань в місті Суми” (зі змінами)». Історичною ж назвою кладовища є «Петропавлівське». Крім того, часто (зокрема у виданні *«Звід пам'яток історії та культури України. Сумська область»*) використовується назва «Центральне кладовище».

скульптора, члена Союзу художників СРСР Якова Денисовича Красножона, Заслуженого лікаря України Зиновія Йосиповича Красовицького (як пам'ятка історії та мистецтва), Почесного громадянина м. Суми, члена Співки архітекторів України Михайла Панасовича Лушпи [2, с. 208, 210, 212–215, 219–220].

Водночас, жодним чином не визначені (навіть у *«Зводі пам'яток»* та виданій Українським товариством охорони пам'яток історії та культури книзі *«Некрополі Сумщини»*) як пам'ятки історії могили Героїв Радянського Союзу Миколи Яковича Кривоноса, повного кавалера ордена Слави Івана Яковича Нагорного, генерал-майора Василя Миколайовича Капустіна, скульптора Федора Івановича Каравая. Зауважу, що статусу пам'ятки історії не мають навіть поховання таких визначних сум'ян, як Іван Герасимович та Павло Іванович Харитоненки. До Держаного реєстру нерухомих пам'яток України внесено не могилу Івана Герасимовича Харитоненка, як пам'ятку історії, а лише надгробок роботи Аристида Круазі – пам'ятка монументального мистецтва. Що ж стосується поховання Павла Івановича Харитоненка, то його могила як окрема пам'ятка не значиться навіть у *«Зводі пам'яток»* (в ньому згадуються *«загальна могила»*, хоча ще у 2011 р. на місці поховання П. І. Харитоненка було встановлено надгробок роботи М. Крамарєва) [2, с. 224; 3].

Також необхідно згадати, що у 2015 р. місця за братньою могилою жертв революції, перед нею та праворуч від неї були виділені під *«Алею для поховання померлих Почесних громадян м. Суми та їх дружин і осіб, які загинули під час дій в зоні АТО»* (така назва фігурує у рішенні Сумської міської ради від 3 березня 2015 року № 4109-МР, проте у ЗМІ й серед містян побутує назва *«Алея Героїв»*). На *«Алеї Героїв»* поховано Героя Небесної Сотні, Героя України Олексія Сергійовича Братушку та 46 учасників російсько-української війни, серед яких Герої України Олександр Григорович Аніщенко та Сергій Олександрович Табала. Ці поховання, переконаний, також мають отримати статус пам'яток історії.

Окремо слід сказати про поховання XIX – початку XX ст., більшість з яких не мають пам'яткоохоронного статусу, і, фактично, є недоглянутими, оскільки не можуть мати законних власників та користувачів¹⁸. Яскравою ілюстрацією такого стану речей є історія сум'янки Елли Михайличенко, яка у судовому порядку довела свої родинні зв'язки із представниками сумської

¹⁸ Відповідно до Закону України «Про поховання та похоронну справу» власником намогильної споруди, склепу вважається особа, яка за власні кошти встановила цю споруду на могилі (місці родинного поховання), а користувачем місця поховання (місця родинного поховання) – особа, яка здійснила перше поховання на відведеному місці поховання (родинного поховання) та/або має відповідне свідоцтво про смерть похованого і свідоцтво про поховання, передбачене статтею 25 Закону

купецької родини Косікових, проте не була визнана користувачем їх родинного поховання та власником надмогильних споруд. При цьому суд виходив із цілком логічних міркувань – людина, народжена у 1940 р., не могла здійснювати поховання у ХІХ ст. У результаті, родинне поховання Косікових руйнується, на ньому здійснюються нові поховання [4].

Нам відома ціла низка поховань ХІХ – початку ХХ ст., які становлять історичну (принаймні для краєзнавця) цінність, проте, не визначені як пам'ятки історії. Так, напроти вівтарної частини Петропавлівської церкви знаходяться відносно добре збережений чавунний надмогильний пам'ятник у вигляді зрізаної колони зі скульптурним зображенням ангела нагорі на могилі сумського повітового поштмейстера Івана Сергійовича Юскевича, похованого у 1857 р. (чи не найстаріше зі збережених поховань). На центральній алеї кладовища та поблизу Петропавлівської церкви містяться поховання представників таких відомих родин як Ліщинські, Асмолови, Алчевських. Низка поховань дореволюційної доби збереглася на колишньому єврейському кладовищі та розташованій поруч із ним караїмській ділянці. Це, зокрема, могили представників відомих сумських купецьких родин Альтшулерів та Туршу. На колишньому «німецькому кладовищі» (північно-західна частина Петропавлівського цвинтаря) зберігся надгробок на могили Ернестіни Костянтинівни Шольц – дружини відомого архітектора Карла Густавовича Шольца.

Отже, як ми бачимо, ціла низка поховань, які мають історичну та мистецьку цінність наразі не мають статусу пам'яток культурної спадщини. Ті ж, що мають відповідний статус, далеко не завжди належним чином доглядаються. Так, склеп-піраміда захаращена й активно руйнується. Скульптури роботи Аристида Круазі потребують реставрації. Охоронний статус пам'яток, розташованих на території Міського кладовища, жодним чином не зазначений, відсутні відповідні охоронні дошки, таблички, пояснення. Місця розташування пам'яток не позначені на інформаційному стенді, розташованому на вході до кладовища. Вважаю, що така ситуація може бути виправлена не лише зусиллями органів державної влади та місцевого самоврядування. Важливу роль у виявленні, організації належного обліку та збереження пам'яток культурної спадщини мають відіграти громадські організації та творчі спілки, зокрема, регіональні організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури та Національної спілки краєзнавців України.

Список використаних джерел та літератури

1. Актуальний Перелік пам'яток культурної спадщини, що розташовані на території Сумської області. Сумська обласна державна адміністрація: офіційний веб-сайт. Режим доступу: <http://kultura.sm.gov.ua/index.php/uk/okhorona-kulturnoji-spadshchini>.

2. Звід пам'яток історії та культури України. Сумська область [Електронний ресурс] / НАН України. Інститут історії України; Центр

досліджень історико-культурної спадщини України. К., 2017. 1855 с. (Матеріали до «Зводу пам'яток історії та культури України»). Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/item/0013186>.

3. Макарова А. Захороненню Харитоненко нужна реконструкція / А. Макарова // Ваш шанс. Режим доступа: <http://www.shans.com.ua/?m=nr&in=580&ir=3>.

4. Ольшанская Д. Харитоненко бы плакал / Д. Ольшанская // Данкор онлайн. Режим доступа: <http://www.dancor.sumy.ua/articles/community/238394>.

Драновська Світлана Вікторівна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри соціально-
гуманітарної освіти Комунального
закладу Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

ВИВЧЕННЯ АРХІТЕКТУРНОЇ ТА МИСТЕЦЬКОЇ СПАДЩИНИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОСВІТНЬОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЄЗНАВСТВА

Інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, європоцентричність, пробудження громадянської ініціативи, розповсюдження волонтерської діяльності, які накладаються на технологічну і комунікативну глобалізацію, міграційні зміни всередині суспільства, ідентифікаційні процеси в особистісному розвитку кожного українця, відбуваються на тлі сплеску інтересу і прояву патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу.

Нині потрібні нові підходи і шляхи до вивчення краєзнавчого потенціалу як базової якості особистості. При цьому необхідно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді [1].

З минулого український народ отримав чимало безцінних пам'яток історії та культури. У них матеріалізована історія народу, його творчість, боротьба за краще майбутнє. Вони є свідками економічного, суспільно-політичного, науково-технічного й культурного розвитку нашого народу та становлять невід'ємну частку загальнолюдських цінностей.

Архітектурна та мистецька спадщина є духовним, культурним, економічним і соціальним капіталом. Кожне покоління дає різну інтерпретацію минулого і отримує з нього нові ідеї. Скорочення даного капіталу призведе до втрати накопичених цінностей та не зможе бути компенсоване навіть новітніми високоякісними творіннями.